

malar yapmış, bugün kullanılan Türkçe bazı müzik terimleri bu çalışmanın sonucu olarak tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tayyarzâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, III, 110; Lutfî, *Târih*, X, 22, 25-26; *Sicill-i Osmânî*, IV, 546; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul 1939, I, 112-114; a.m.f., *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*, İstanbul 1955, s. 65-69; Ziya Şakir, *İkinci Sultan Hamid: Şahsiyeti ve Hususiyetleri*, İstanbul 1943, s. 158; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 568; Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, İstanbul 1962, IV, 104-105, 184-185, 214; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 6; Kip, *TSM Saz Eserleri*, s. 20; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hâtralarım*, İstanbul 1986, s. 29; *TSM Sözlü Eserler*, s. 110, 143, 174, 226, 277, 370; Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Sarayı ve Haremî İçyüzü*, İstanbul 1999, s. 300-304; Nihat Ergin, *Yıldız Sarayı'nda Müzik: Abdülhamid II Dönemi*, Ankara 1999, s. 13-15, 71-82; M. Nazmi Özalp, *Türk Müzikleri Tarihi*, İstanbul 2000, I, 579-581; Bahattin Öztuncay, *Hâtrai-Uhuvet Portre Fotoğrafların Cüzibesi: 1846-1950*, İstanbul 2000, s. 130-131; Ercümen Ekrem Talu, "Tanzimat Devrinde Bir Müzik Üstadı", *Radio*, II/21, Ankara 1943, s. 5; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suâvi ve Çırağan Sarayı Vak'ası", *TTK Belleten*, VIII/29 (1944), s. 86; Bülent Aksoy, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *TCTA*, V, 1221, 1224; "Her Ay Bir Marş Hamidiyye Marşı", *TT*, VI/32 (1986), s. 16-17; Suha Umur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Resmî Marşlar (Padşah Marşları)", a.e., VI/35 (1986), s. 8; Nuri Özcan, "Muzika-i Hümayun", *DİA*, XXXI, 422; Öztuna, *BTMA*, II, 103-104.

NURİ ÖZCAN

NECİBÜDDİN b. BÜZGAŞ

(نجيب الدين بن بزغش)

Necîbüddin Ali b. Büzgaş
b. Abdillâh eş-Şîrâzî
(ö. 678/1279)

**Sühreverdîyye tarikatının
Büzgaşîyye kolunun kurucusu.**

594'te (1198) Şîraz'da doğdu. Tüccar olan babası Büzgaş b. Abdullah'ın Rûmî lakabıyla tanınması (Münzirî, II, 457; Fasîh-i Hâfî, II, 347) aslen Anadolu'lu olduğunu göstermektedir. İbn Nâsirüddin babasının adını "Büzgaş" şeklinde harekelemiş (*Tavâzihü'l-Müştebih*, IX, 211-212), birçok kaynakta da bu şekilde kaydedilmiş, Zebîdî ise "Büzgaş" olarak okumuştur (*Tâcü'l-'arûs*, "bzğş" md.). İkamet etmekte olduğu Şam'dan ticaret maksadıyla Şîraz'a giden Büzgaş, Kadı Şerefeddin Muhammed b. İshak el-Hasenî el-Hüseynî'nin kızıyla evlenip oraya yerleşti. Buna göre Necîbüddin Ali'nin anne tarafından soyu Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Eşinin hamileliği sırasında Hz. Ali'nin Büzgaş'a rüyasında sâ-

lih ve necîb bir oğlunun olacağını müjdelediği, onun da bu sebeple oğluna Ali adını verdiği, lakabını da Necîbüddin koyduğu kaydedilmektedir.

Kaynaklarda "şeyhü's-şüyüh", "hakikat ve mârifet kaynağı" gibi vasıfların yanı sıra âlim ve muhakkık gibi vasıflarla anılan Necîbüddin'in tekkesinde hadis dersleri vermesi iyi bir dinî eğitim aldığını göstermektedir. Hocaları hakkında yeterli bilgi bulunmamakta, sadece arkadaşı Şemseddin Safî'den bir süre fıkıh okuduğu, ayrıca müridlik döneminde şeyhi Şehâbeddin es-Sühreverdî'den kendi eserlerinin yanı sıra diğer bazı eserleri de okuduğu belirtilmektedir. Babasının zenginliğine ve geniş imkânlarına rağmen çocukluk ve gençlik yıllarını dervişler arasında geçirerek onlar gibi az yemeyi ve değersiz elbiseler giymeyi tercih eden Necîbüddin'in tarikata intisabı konusunda şöyle bir rivayet nakledilmektedir. Bir gece rüyasında Sühreverdîyye silsilesine mensup yedi şeyh ile ayrı ayrı muşâfaha ettiğini, yedinci sıradaki şeyhle muşâfaha ederken birinci sıradaki şeyhin ona, "Bu genç senin yanında Allah'ın emanetidir" dediğini görmüş, Şeyh İbrâhim adlı meczup bu rüyayı yorumlayarak mânevî eğitiminin yedinci şeyhe emanet edildiğini, bu zatı bulup tasavvufî eğitimini onun yanında tamamlaması gerektiğini kendisine bildirmiş, bunun üzerine Necîbüddin babasından izin alarak arkadaşı Şemseddin Safî ile birlikte Hicaz'a gitmiş, orada karşılaştığı Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin rüyasında emanet edildiği şeyh olduğunu hatırlamış, Şehâbeddin es-Sühreverdî de gördüğü rüyanın ne anlama geldiğini açıklarak onu ve arkadaşı Şemseddin Safî'yi müridliğe kabul etmiştir. Necîbüddin uzun yıllar Bağdat'ta şeyhin hizmetinde bulundu. Arkadaşlarıyla birlikte icâzet aldıktan sonra Şîraz'a döndü. Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin onları Şîraz'a gönderirken her birine yirmişer külah verdiği ve bunları isimleri yazılı kişilere giydirmelerini söylediği belirtilmektedir. Şeyhinden başta *'Avârifü'l-ma'ârifî* ve diğer kitapları olmak üzere birçok eser okuyan ve bunları okutma icâzeti alan Necîbüddin, Şîraz'da kurduğu tekkesinde irşad faaliyetini sürdürdü. 678 Şâbanında (Aralık 1279) vefat etti ve Şîraz'da tekkesinin bulunduğu yerde defnedildi. Mahmud Şah'ın kızı Melek Hatun tarafından kabri üzerine türbe, etrafına medrese ve imarethâne yaptırıldı. Vefatında Kadı Seyyid Müctebâ el-Osmânî'nin söylediği altı beyitlik mersiye Cüneyd-i Şîrâzî tarafından kaydedilmiştir (*Şeddü'l-izâr*, s. 337-338). Gulâm Server diğer müellifle-

rin aksine Necîbüddin'in kabrinin Bağdat'ta olduğunu kaydeder (*Hâzinetü'l-aşfiyâ*, II, 51).

Cüneyd-i Şîrâzî, Necîbüddin'in o dönemde Şehâbeddin es-Sühreverdî, Sadreddin Eşnehî, Sadreddin Rûzbihân b. Ahmed, Tâceddin el-Hür, Şehâbeddin Beyzâvî ve Aslûddin Abdullah ile birlikte yedi abddan biri olarak kabul edildiğini söyler (*Şeddü'l-izâr*, s. 307-309). Oğlu Zahirüddin Abdurrahman, Nûreddin Abdüssamed Natanzî, Saîdüddin Fergânî, Kutbüddin-i Şîrâzî, Şehâbeddin Zerküb Şîrâzî, Ahmed b. Kannad, Şeyh Ahmed b. Abdullah, Şeyh Fahreddin b. Şeyh Şerefeddin, Şeyh Bahâeddin Ebû Bekir b. Cemâleddin, Şeyh Hasan b. Abdullah, Seyyid İzzeddin Ahmed b. Ca'fer, Mevlânâ Nûreddin Abdülkâdir gibi şahsiyetler onun müridleri arasında zikredilebilir. Abdullah Balyânî, Tâceddin Düzlakî, Safiyüddin-i Erdebîlî gibi şeyhler, Muhîbüddin Ebû Mûsâ Ca'fer el-Mevsilî gibi âlimlerin yanı sıra dönemin yöneticileri de tekkesine gelerek kendisini ziyaret etmişlerdir. Moğol Emiri Engiyânû'nun ziyareti sırasında ona insanın hakikati, mülk ve melekût âlemleri gibi sorular yönelttiği, şeyhin bu sorulara tatmin edici cevaplar verdiği nakledilir (Vassâf, s. 112-113). Bu da onun zâhir ilimlerinde de yetkin bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ulaştığı bazı tasavvufî bilgilerin kaynağını merak edip araştırdığını, sonunda Yûsuf el-Hemedânî'nin rüyasında bu bilgilerin kendi kitabından bir bölüm olduğunu söyleyerek ilgili kitabın ve diğer bazı kitaplarının adını verdiği söylemesi onun araştırmacı kişiliğine işaret etmektedir. Şeyh Necîbüddin, Şîraz Emîri Atabeg Ebû Bekir'in güven ve itibarını da kazanmıştı. Atabeg, bazı şathiyeleri sebebiyle ulemânın küfrüne fetva verip idam edilmesini istediği Cemâleddin Lûrî'nin dönemin bir başka itibarlı şahsiyeti Muînüddin ile Şeyh Necîbüddin'e de sorulmasını, onların da aynı görüşü belirttikleri takdirde idam edilmesini söylemiş, Şeyh Necîbüddin adı geçenin meczup olduğunu söyleyince idamdan vazgeçmişti.

Şeyh Necîbüddin'in ardından Sühreverdîyye tarikatında babasının adına nisbetle Büzgaşîyye diye anılan bir kol meydana gelmiş ve silsilesi oğlu Zahirüddin Abdurrahman ve torunu Muînüddin Nasrullah ile devam etmiştir. Bu koldan hilâfet alan Murtaza ez-Zebîdî kendisine kadar Büzgaşîyye silsilesinde yer alan şeyhlerin adını kaydetmiştir (*İkd*, s. 41-42). Necîbüddin'in halifelerinden Nûreddin Abdüssamed Natanzî ile devam eden silsileden Zeynüddin

el-Hâfî (ö. 838/1435) tarafından kurulan Sühreverdiyye'nin Zeyniyye kolu doğmuştur. Bu kola mensup şeyhlerden Abdüllatif Kudsi ve onun halifesi Şeyh Vefâ diye tanınan Muslihuddin Mustafa tarikat silsilesinde Şehâbeddin es-Sühverdi'den sonra Şeyh Necibüddin'i atlayıp Nüreddin Abdüssamed Natanzî'nin adını kaydetmişlerdir (Lâmîî, s. 551, 561). Ancak birçok kaynakta Necibüddin'in adında silsilede geçmektedir (Öngören, s. 12). Nüreddin Abdüssamed Natanzî ile devam eden bir başka silsileden ise Bedreddin el-Âdilî (ö. 970/1562) tarafından kurulan ve Âdiliyye (Bedriyye) adıyla bilinen kol meydana gelmiştir. Nüreddin Abdüssamed, Muhyiddin İbnü'l-Arabî mektebinin önemli temsilcilerinden Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin de şeyhidir. Necibüddin'in birçok risâle kaleme aldığı belirtilmekteyse de bunlar günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, "bzğş" md.; a.mlf., *İkd*, s. 41-42, 87; Münzirî, *et-Tekmil*, II, 457; Vassâf, *Târîh* (nşr. Abdülmuhammed Âyetî), Tahran 1346, s. 112-113; Zerkûb-i Şîrâzî, *Şîrâznâme* (nşr. İsmâil Vâiz Cevâdî), Tahran 1350 hş., s. 135, 177-178; Cüneyd-i Şîrâzî, *Şeddü'l-izâr* (nşr. Muhammed-i Kazvîni – İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1328 hş., s. 61, 72, 83, 154, 171, 306-309, 334-338, 385, 392-393; a.mlf., *Tezkire-i Hezâr Mezâr Terceme-i Şeddü'l-izâr* (trc. İsa b. Cüneyd-i Şîrâzî, nşr. Nûrânî Visâl), Şiraz 1364 hş., s. 372-375; İbn Nâsirüddin, *Tauzîhu'l-Müştâbih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, IX, 211-212; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî* (nşr. Mahmûd Ferrûh), Meşhed, ts., II, 347; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 302-303, 410, 528-530, 534-537, 551, 561; Dârâ Şükûh, *Sefinetü'l-evliyâ*, İstanbul 1326, s. 114; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 108^a-109^a; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazinetü'l-aşfiyâ* (trc. M. Zahîrüddin Batî), Lahor 1994, II, 50-51, 73; Reşat Öngören, *Tarih-i Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul 2003, s. 12; Tahsin Yazıcı, "Tarikat", *İA*, XII/1, s. 6; Nihat Azamat, "Âdiliyye", *DİA*, I, 384; Mahmud Erol Kılıç, "Fergânî, Saîdüddin", a.e., XII, 378; Süleyman Uludağ, "Kâşânî, Abdürrezzâk", a.e., XXV, 5; M. Cevâd Şems, "Bozğuş-i Şîrâzî", *DMBİ*, XII, 89-91.

REŞAT ÖNGÖREN

NECİBÜDDİN es-SEMERKANDİ

(نجيب الدين السمرقندی)

Ebû Hâmid Muhammed b. Alî
b. Ömer es-Semerkindî
(ö. 619/1222)

XIII. yüzyılın
önde gelen hekimlerinden.

Hayatına dair bilgi yoktur; sadece Fahreddin er-Râzî ile çağdaş olduğu ve Moğollar'ın Herat halkını kılıçtan geçirdiği sırada öldürüldüğü bilinmektedir (İbn Ebû

Usaybia, s. 472). Sayısı on civarındaki eserlerinin tamamı tıpla ilgilidir.

Eserleri. 1. el-Esbâb ve'l-'alâmât. Hastalıklara yol açan sebeplerle bunların belirtilerini konu edinen eserin sonraki hekimleri beş yüzyıl kadar etkilediğine inanılır (Sarton, II, 69). Türkiye kütüphanelerinde on sekiz nüshası bulunmaktadır (Şeşen, s. 369-370). Özellikle Nefis b. İvaz el-Kirmânî'nin bu esere yazdığı şerh ile ondan önemli ölçüde alıntı yapan geç dönem müelliflerinden Erzânî'nin *Tıbb-ı Ekberî* adlı hacimli eseri, Semerkandî'nin tıp ve farmakoloji alanındaki görüşlerinin yaygınlık kazanmasında önemli rol oynamıştır (Leclerc, II, 127-128). *el-Esbâb ve'l-'alâmât* Kirmânî'nin şerhiyle birlikte yayımlanmış (I, Kalküta 1836, II, Leknev 1879), Medyen b. Abdurrahman el-Kûsûnî bu şerhe bir tekmiye yazmıştır (Şeşen, s. 373). İbnü's-Süveydî tarafından da şerhedilen *el-Esbâb ve'l-'alâmât*'ı (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1831) adı tesbit edilemeyen bir hekim Türkçe'ye çevirmiştir (a.g.e., s. 373). **2. el-Akrâbâzîn.** Eserin adı literatürde *Qarâbâzîn* ve *Kitâbü'l-Qarâbâzîn fi'l-'ilel* şekillerinde de geçmekte ve İbn Ebû Usaybia bunları biri büyük, diğeri küçük iki ayrı eser olarak tanıtmaktadır (*'Ulyünü'l-enbâ*, s. 472). *el-Akrâbâzîn* müfred ve mürekkep ilâçları konu alır. İçerdiği bitki, hayvan ve madenlerden elde edilen 600'den fazla madde ile kimya ve eczacılık tarihi bakımından önemli bir kaynak sayılmaktadır. Eserin günümüze ulaşan birçok nüshası mevcuttur (Şeşen, s. 375-376), bunlardan biri Martin Levy tarafından İngilizce çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (Philadelphia 1967). **3. el-Edviyetü'l-müfredde** (a.g.e., s. 368-369). **4. Uşûlü terkîbi'l-edviye** (a.g.e., s. 373-374). **5. Eî'îmetü'l-merzâ.** Hastalara verilen diyet yemekleri hakkındadır (a.g.e., s. 374-379). **6. Kitâbü'l-Ağziye ve'l-eşribe ve mâ yettesülü bihâ** (*el-Ağziye ve'l-eşribe li'l-aşihâ*). Sağlıklı beslenme kurallarıyla ilgilidir (a.g.e., s. 375). Semerkandî'nin 2, 4, 5 ve 6. eserleri *en-Necîbiyyâtü's-Semerkindiyye* başlığı altında bir araya getirilmiş olup bir nüshası Patna'daki Hudâbaş Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ullmann, bk. bibl.). Semerkandî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Fi Müdânâti veca'l-mefâsil*, *Maqâle fi keyfiyyeti terkibi tabakâti'l-'ayn*, *Nebze 'ani'l-akâkiri's-sehleti't-tenâvül*, *Fi 'ilâci men sükiye's-sümûm ev neheşhü'l-hevâm*, *Fi'l-Edviyeti'l-musta'mele 'inde's-şayâdile*, *Fi'ttihâzi mâ'i'l-cibn ve menâfi'ih ve keyfiyyeti isti'mâlih* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 896; Nû-

rî el-Hâlidî – M. Levy, XVII/1 [1964], s. 35-36).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Usaybia, *'Ulyünü'l-enbâ*, s. 472; Sa-fedî, *el-Vâfi*, IV, 184; *Keşfü'z-zunûn*, I, 77, 113; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876, II, 117-128; Brockelmann, *GAL*, I, 646-647; *Suppl.*, I, 895-896; Sarton, *Introduction*, II, 69; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 170, 308-309, 339-341; Zouhir M. Agha, *Bibliography of Islamic Medicine Anel Pharmacology*, London 1983, s. 81-82; Şeşen, *Fihrişü mahtûâtü'l-ıttibî'l-İslâmî*, s. 368-376; *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Khuda Bakhsh Oriental Public Library*, Patna 1992, IV, 85-87, 106-108, 187-189; Nûrî el-Hâlidî, "Akrâbâzînü's-Semerkindî", *el-Meşrik*, LVIII/3-4, Beyrut 1964, s. 411-420; a.mlf. – M. Levy, "el-Kîmyâ" fi Akrâbâzînü's-Semerkindî", *el-Ebhâş*, XVII/1, Beyrut 1964, s. 34-44; Sami Hamarneh, "Arabic Manuscripts of the National Library of Medicine, Washington, D.C.", *MTUA*, I/1 (1977), s. 99-100.

MAHMUT KAYA

NECİBÜDDİN TEBRİZİ

(نجيب الدين تبريزی)

Ebû'l-Mehâmid Necibüddîn
Muhammed Rızâ
b. Muhammed-i Tebrizî İsfahânî
(ö. 1100/1689'dan sonra)

Kübrevî-Zehbî şeyhi, şair.

İsfahan'da doğdu. Hayatı hakkında bilinenler eserlerinde verdiği bilgilerle sınırlıdır. Aslen Tebrizli bir aileye mensup olduğu için daha çok Tebrizî nisbesiyle tanınmıştır. Bir şiirinde 1100'de (1689) elli yaşını tamamladığını söylediğine göre 1050 (1640) yılı civarında doğmuş olmalıdır. Öğrenimiyle ilgili mâlûmat bulunmadığından bazı tezkire müellifleri onun ümmî olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte doğup büyüdüğü İsfahan'ın ilim çevresiyle yakın ilişki içinde olmasına ve özellikle Nûrî'l-hidâye adlı eserinin muhtevasına bakılarak iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. On dört yaşında iken o sırada hacdan dönmekte olan Kübrevî-Zehbî şeyhi Muhammed Ali Müezzin-i Horasânî'ye intisap ederek onunla birlikte Meşhed'e giden Necibüddin şeyhine on yıl hizmet etti. 1073 (1662) yılında halife tayin edilmesinin ardından irşad faaliyetine başladı. İsfahan ve Meşhed'den çok sayıda mürid edindi. 1078'de (1667-68) şeyhinin ölümü üzerine onun yerine geçti. Hayatının bundan sonraki dönemini irşad faaliyetiyle geçirdi; bir taraftan da telif çalışmalarını sürdürdü. İsfahan'da vefat etti ve orada defnedildi. Bir şiirinden 1100 (1689) yılında hayatta olduğu anlaşılan Necibüddin'in ölümü konusunda